

הגדולה שבענווה

בסעודה הוקרה חגיגית לאיש ציבור אחד מנה הנואם את סגולותיו של חתן השמחה: מסירותו, עבודתו הקשה וראיית-הנולד שלו. משסיים והתיישב אל שולחנו ניגש אליו חתן הערב והמתיק סוד על אוזנו: "שכחת משהו". "מה שכחתי?" שאל הנואם. "את הענווה שלי", השיב איש הציבור.

ככה זה. למנהיגים גדולים יש סגולות רבות, אך ענווה בדרך כלל איננה אחת מהן. לבד מחריגים נדירים, מנהיגים נוטים להיות שאפתנים ובעלי הערכה עצמית גבוהה. הם מצפים שישמעו להם, יכבדו אותם וייראו מפניהם. יש מהם שהכרת עליונותם אינה מופגנת – אלינור רוזוולט, רעייתו של נשיא ארצות הברית לשעבר, קראה לזה "עונדים כתר בלתי נראה" – אך רב המרחק בין זה לבין צניעות.

על רקע מציאות זו מוצגת בפרשתנו מצווה מרשימה ומפתיעה. התורה מדברת על מינוי מלך. ביודעה את מה שעתיד היה לורד אקטון לנסח במכתם "הכוח משחית, והכוח המוחלט משחית באופן מוחלט", היא מונה שלושה פיתויים שמשכו את לבם של מלכי קדם, ומגבילה אותם. למלך, אומרת התורה, אסור להרבות סוסים, נשים וזהב-וכסף; שלוש מלכודות שבשלושתן נפל כעבור מאות שנים המלך שלמה. ואז היא מוסיפה:

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ, וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנַי הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם. וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱ-לֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעֲשֹׂתָם. לְבַלְתִּי רוּם לְכַבּוֹ מֵאֲחֵיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמְצָוָה יְמִין וּשְׂמָאוּל. לְמַעַן יֵאָרֶיךָ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ, הוּא וּבְנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל. (דברים יז, יח-כ)

אם המלך, שהכול חייבים לכבד, נדרש להיות עניו, "לבלתי רוים לִכְבוֹ מֵאֲחֵיו" – על אחת כמה וכמה אנחנו. משה, גדול מנהיגי ישראל בכל הדורות, היה "עֵנּוּ מְאֹד, מְכַל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה" (במדבר יב, ג). האם היה גדול מפני שהיה עניו, או שהיה עניו מפני שהיה גדול? כך או כך, גם על משה אפשר לומר את אשר אמר רבי יוחנן על הקב"ה, להבדיל: "בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענוותנותו"¹.

זוהי אחת המהפכות שהיהדות חוללה בתולדות הרוחניות. בעולם העתיק, הרעיון שמלך צריך להיות עניו היה ודאי נשמע כבדיחה גרועה. עד היום אפשר לראות, בחורבות ובתלים של מסופוטמיה ומצרים, סדרה אינסופית כמעט של מיזמי יוהרה ששליטים הקימו כדי להגדיל את כבודם ולהאדירו. רעמסס השני הציב בחזית המקדש באבו-סימבל ארבעה פסלים גדולים שלו עצמו ושניים של המלכה נפרטיטי. גובהם עשרה מטרים: כפול מגובה פסל לינקולן בושינגטון.

גם אריסטו לא היה מסכין לרעיון שהענווה היא מן המידות הטובות. המגאלופסיכוס שלו, האדם בעל הנפש הגדולה, היה בן אצולה המודע לעליונותו על ההמונים. הענווה נועדה לדלת העם, לאלה שנולדו להישלט ולא לשלוט; הענווה, כמו גם הציות,

השעבוד ושפלות הרוח. הרעיון שמלך צריך להיות עניו, רעיון שהיהדות הגתה ואשר לימים אימצה אותו הנצרות, היה רדיקלי בחדשנותו.

זוהי דוגמה מצוינת ליכולתה של הרוחניות להתוות את אופן התנהגותנו, הרגשתנו ומחשבתנו. המאמין שיש אלוהים שאנו עומדים בפניו – מאמין מתוך כך שהוא עצמו אינו מרכז העולם. ה' הוא מרכז העולם. "וְאֵנֹכִי עֶפֶר וְאֶפֶר", אמר אברהם, אבי האמונה (בראשית יח, כז). "מִי אֲנֹכִי?" שאל משה, אדון הנביאים (שמות ג, יא). ענוותנות זו לא גרמה להם להיות רופסים או חנפנים. אברהם כינה את עצמו "עפר ואפר" דווקא בשעה שהרהיב להתמקח עם אלוהים על העונש שהשית על סדום וערי הכיכר. משה, העניו מכל אדם, הוא-הוא אשר העז לקרוא לה' שישלח לבני ישראל "וְאֵם אֵין – מְחַנֵּי נָא מִסְפָּרְךָ אֲשֶׁר כְּתָבְתָּ" (שמות לב, לב). אברהם ומשה היו מנועזי הרוח הגדולים שהעמידה האנושות.

ענווה איננה שפלות. היא רחוקה ממנה עד כדי כך שהרמב"ם תיאר אותה כשביל הזהב שבין שני קצוות, שפלות וגאוה². שפלות היא הערכה עצמית נמוכה. העניו מעריך את עצמו, ובטוח בהערכתו זו, ועל כן אינו זקוק לאישור מפי אחרים. על כן אין העניו מרגיש צורך להוכיח את עצמו ולהראות שהוא חכם מהאחרים, פיקח מהם, מוכשר מהם או מוצלח מהם. הוא בטוח בעצמו מפני שהוא יודע שה' אוהב אותו. הוא יודע שה' מאמין באדם גם אם האדם מפקפק בעצמו. אין לו צורך להשוות את עצמו לאחרים. יש לו משימה משלו, לאחרים משימות משלהם, ועובדה זו גורמת לו לרצות לשתף איתם פעולה, לא להתחרות בהם.

לכן, העניו יכול להעריך אנשים אחרים על פי מה שהם. הוא אינו חווה את הזולת כראי לו-עצמו, כמי שכל מהותו היא לשקף את ערכו. מי שבטוח בערך עצמו יכול להעריך אחרים כערכם עצמם. מי שבטוח בזהותו יכול להוקיר אנשים שאינם כמותו. הענווה היא מוכוונות של העצמי אל מה שמחוצה לו. היא ההבנה של האדם שלא הכול סובב סביבו.

כבר ב-1979 פרסם כריסטופר לֶש המנוח ספר ושמנו 'תרבות הנרקיסים': החיים האמריקניים בעידן של ציפיות מופחתות'. זו הייתה יצירה נבואית. לֶש טען שהתמוטטות המשפחה, הקהילה והאמונה הדתית הותירה אותנו מעורערים, נטולי המשענת המסורתית של הזהות ושל הערך. לֶש לא זכה לחיות בעידן הסלפי, פרופיל הפייסבוק, תגיות המעצבים התפוררות בצדו החיצוני של הבגד, וכל יתר הצורות של ה"פרסומת לעצמי", אך ודאי לא היה מופתע מן ההתפתחויות הללו לו זכה והאריך ימים. הנרקיסים, אמר לֶש, הוא צורה של חוסר ביטחון, המצריכה את האדם לזרם קבוע של אישור חיצוני ולהזרקות סדירות של הערכה עצמית. איך לומר בעדינות? יש דרכים מוצלחות יותר לֶחיות.

לפעמים אני חושב שהנרקיסים ואובדן האמונה הדתית כרוכים זה בזה. כשאנו מוציאים מעולמנו את אלוהים, במוקד התודעה שלנו נשאר העצמי. אין זה מקרה שגדול האתיאיסטים המודרניים, פרידריך ניטשה, ראה את הענווה כמידה-ירעה. הוא תיאר אותה כנקמתם של החלשים בחזקים. אין זה גם מקרה שאחד מחיבוריו האחרונים נקרא "למה אני חכם כל כך"³. זמן קצר לאחר כתיבתו נסוג ניטשה אל מחלת הנפש שאטמה אותו באחת-עשרה שנות חייו האחרונות.

והעצום ממני. כשאלוהים עומד במרכז חיינו, אנחנו נפתחים אל תפארת הבריאה ואל יופיו של הזולת. ככל שהעצמי שלנו קטן כן רחבים אופקי עולמנו.

אבל כדי להבין מדוע חשובה הענווה אין צורך להיות דתי. בכתב העת למנהל עסקים של אוניברסיטת הרווארד פורסמו בשנת 2014 תוצאות סקר שהראה כי "המנהיגים הטובים ביותר הם מנהיגים ענווים".⁴ אלה הם מנהיגים הלומדים מביקורת. ביטחונם העצמי איתן, והוא מאפשר להם להאציל סמכויות ולשבח אחרים על תרומתם. הם מסכנים את עצמם למען טובת הכלל. הם משרים על סביבתם נאמנות ורוח צוות. ומה שנכון לגבי מנהיגים נכון גם לכל אחד מאתנו כבן-זוג, כהורה, כעמית-לעבודה, כבן-קהילה, כחבר.

אחד האנשים הענווים ביותר שפגשתי בחיי היה הרבי מלובביץ', זכר צדיק לברכה. לא היה בו שמץ של שפלות רוח. הוא התנהל מתוך גאון חרישי. הוא בטח בעצמו, והוד מלכות שרה עליו. אבל כאשר נמצאת איתו ביחידות, הוא גרם לך להרגיש שהאדם החשוב בחדר הוא אתה. זה היה כישרון יוצא דופן. מלכות בלי כתר. גדולה בבגדי חול. מהליכותיו למדתי שהענוו אינו זה החושב שהוא עצמו קטן – אלא זה היודע כי באנשים אחרים שוכנת גדולה.

עזרא טאפט בנסון, איש דת ושר בממשלת ארצות הברית, אמר כי "הגאווה שואלת מי צודק; לענווה אכפת מה צודק". לעבוד את ה' באהבה, אמר הרמב"ם, פירושו לעשות את האמת מפני שהיא אמת ולא משום סיבה אחרת.⁵ האהבה היא היציאה מהעצמי. כך גם הסליחה. וגם האלטרואיזם. אם נעמיד את עצמנו במרכז עולמנו, סופנו שנראה בכל זולת ובכל דבר רק אמצעי להשגת מטרתינו. והצמצום הזה של האחר הוא, מיניה וביה, צמצום של עצמנו. ענווה פירושה חיים לאורו של הגדול

1. פסיקתא זוטריתא, עקב.
2. שמונה פרקים, פרק ד; פירוש למסכת אבות ד, ד; במשנה תורה (הלכות תשובה ט, א) הגדיר הרמב"ם את השפלות כהיפוכה של ה"מלכות".
3. חלק מחיבור זה יצא לאור בכותרת "הנה האיש".
4. Jeanine Prime and Elizabeth Salib, "The Best Leaders are Humble Leaders", *Harvard Business Review*, 12 May 2014.
5. משנה תורה, הלכות תשובה י, ב.